

Undervisnings- og læremidler – en introduktion

MOGENS HANSEN

Temaet for dette nummer af POLIS er undervisnings- og læremidler – et emne, der om noget er centralt i enhver undervisers hverdag. Ikke mindst i de senere år, hvor der har været en livlig diskussion om brugen af analoge og digitale undervisningsmidler. Det er også en diskussion, der omfatter brugen af netbase-rede undervisningsmaterialer, og ikke mindst i hvilket omfang og hvordan computere, tablets og mobiltelefoner skal anvendes i den daglige undervisning, for ikke at nævne udviklingen af AI (kunstig intelligens). Det sidste har også konsekvenser for hele den skriftlige dimension i samfundsfag, hvilket uden tvivl vil blive centralt i diskussionen af, hvordan man skal tilrettelægge det daglige skriftlige arbejde og ikke mindst den skriftlige eksamen, som man kender den inden for STX.

Udviklingen har også haft konsekvenser for den politiske diskussion, og det har blandt andet betydet, at der er givet en merbevilling til flere fysiske bøger på 540 millioner kroner i forbindelse med folkeskoleforliget fra marts 2024. Pengene gives over en årrække til Center for Undervisningsmidler, som skal stå for indkøb og udlån af bøger. Der er således ikke tale om øgede bevillinger til skolerne, og samlet er der tale om et beløb, der svarer til, at hver elev i grundskolen får én fysisk bog mere.

Dette er blot nævnt for at understrege, at udviklingen af undervisnings- og læremidler både er et emne, der naturligt optager alle undervisere, uanset hvilket niveau man underviser på, og en problemstilling, der er en vigtig del af den politiske debat om hele undervisningssektoren.

POLIS har fokus på de fagdidaktiske problemstillinger og bringer derfor bidrag, der lægger op til en diskussion af en række af de undervisnings- og læremidler, der indgår i samfunds-

fagsundervisningen i dag. Hensigten er også at inspirere til en diskussion af nogle af fremtidens undervisnings- og læremidler. Som det vil fremgå af oversigten over artiklerne i dette nummer nedenfor, indeholder diskussionen mange facetter af arbejdet som underviser – spændende fra diskussioner om digitale kontra analoge undervisninger over præsentation af en række forskellige måder at tilrettelægge undervisningen på (konkrete undersøgelser, spil m.m.) til overvejelser om, hvordan de nyeste skud på stammen af muligheder i undervisningen anvendes, for eksempel inddragelse af AI.

I samfundsfagsundervisningen kan man skelne mellem tre typer læremidler:^{*}

- Didaktiske, hvor det samfundsfaglige indhold er didaktiseret i form af begrebs- og teorifremstilling, aktiviteter og læreprocesser. Det er typisk den klassiske lærebog, som er skrevet målrettet til undervisningen. De senere år er den klassiske analoge lærebog nogle steder blevet erstattet af E- og I-bøger samt online-pladformer. Fælles for dem er dog, at der er tale om didaktiseret fremstilling.
- Funktionelle, som er værktøjer, der kan bruges i undervisningen til at understøtte elevernes tilegnelse af indholdet, men som ikke er udviklet specielt til et fag. I samfundsfag drejer det sig typisk om regneark, powerpoint, spørgeskemaprogrammer og Kahoot.
- Semantiske, eksempelvis tekster og videoer, som ikke er udarbejdet med henblik på undervisning, men som inddrages i undervisningen for at give perspektiv eller aktualisere. I samfundsfag drejer det sig typisk om materiale, der aktualiserer undervisningen og giver mulighed for at lære eleverne at analysere aktuelle samfundsmæssige spørgsmål. Semantiske undervisningsmidler kræver i sagens natur en didaktisk overvejelse hos underviseren om, hvordan disse kan bidrage til undervisningen.

Der har i samfundsundervisningen været en ret fasttømret tradition for, at de didaktiske undervisningsmidler i form af lærebøger med teorifremstillinger og enkelte cases har været en grundstamme i undervisningen. Samtidig har de semantiske

* Se f.eks. <https://laeremiddel.dk/laeremidler/introduktion-til-laeremidler/hvad-er-et-laeremiddel/>

undervisningsmidler spillet en central rolle i al samfundsfagsundervisning for at kunne efterleve kravet om aktualisering.

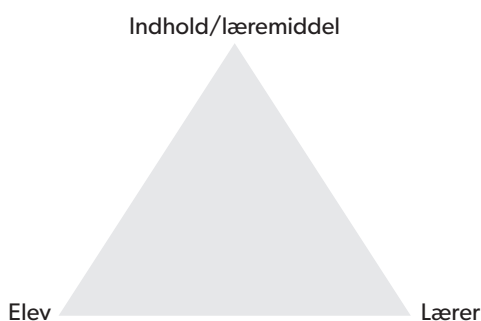
Den teknologiske udvikling har medført, at der er sket et boom i både didaktiske og semantiske læremidler. For de didaktiske læremidler er det bl.a. sket i form af I-bøger og forslag til færdige undervisningsforløb, udarbejdet af organisationer og institutioner. Udbuddet af didaktiske læremidler er på den måde udvidet og omfatter ikke kun de egentlige lærebogsforlag. Den stærkt øgede adgang til informationer har medført, at omfanget af semantiske læremidler er steget voldsomt, f.eks. i form af adgang til informationsbaser.

Med hensyn til de funktionelle undervisningsmidler har disse altid været anvendt i samfundsfagsundervisningen, f.eks. i form af spørgeskemaprogrammer. Men især udviklingen inden for IT har givet en lang række nye muligheder i form af f.eks. powerpoint og regneark. Særligt på STX er regneark blevet en obligatorisk del af undervisningen.

Er de klassiske undervisningsmidler under pres?

Når man ser på de teknologiske muligheder, ikke mindst de uendelige muligheder for via hjemmesider at få adgang til semantiske læremidler fra organisationer, tænketanke, medier m.m. og som det seneste skud på stammen udviklingen af AI, kan man med rette stille det spørgsmål, om de klassiske didaktiske undervisningsmidler er under pres, og om der skal arbejdes på nye veje i samfundsfagsundervisningen?

Man kan også relatere spørgsmålet til den klassiske didaktiske trekant:

Hvilke konsekvenser og muligheder har udviklingen af undervisningsmidler for de didaktiske valg, man som lærer skal fore-

tage ved planlægningen af undervisningen og udvælgelsen af stoffet? Med hensyn til den didaktiske trekant er fokus således på den **fagdidaktiske vinkel**, dvs. lærerens overvejelser om forholdet mellem elev og indhold/stof.

Men valget af undervisningsmidler skal naturligvis også indtænke eleverne og deres muligheder for at lære at beherske samfundsfagligt stof og samfundsfaglig analyse. Derfor indeholder POLIS 8 også artikler, der medtænker elevernes forståelse og brug af forskellige undervisningsmidler og deres mulighed for at udvikle de nødvendige kompetencer ved hjælp af undervisningsmidlerne.

Om dette nummer

Samlet forsøger artiklerne i dette nummer at inddrage alle tre aspekter af den didaktiske trekant, således at samspillet mellem lærer og indhold, elev og indhold og mellem elev og lærer belyses og diskuteres.

Anders Hassing, Marie Bonde Nielsen og Morten Bülow har på forskellig måde fokus på især forholdet mellem lærer og indhold, herunder udviklingen af læremidler. Artiklerne inddrager i den forbindelse også diskussionen om forholdet mellem analoge og digitale læremidler.

Henning Romme Lund og Alex Young Petersen tager begge udgangspunkt i diskussionen om kunstig intelligens og hvordan dette kan integreres i den daglige samfundsfagsundervisning. Her er det især relationen mellem lærer og indhold, der er i fokus.

Jonas Lieberkinds introduktion til den nyeste ICCS-undersøgelse peger bl.a. på vigtigheden af at medtænke udviklingen af elevernes politiske og demokratiske engagement i valget af læremidler. Udviklingen af dette engagement udspiller sig i denne sammenhæng især i forholdet mellem elev og indholdet af undervisningen.

Endelig har Jacob Andersen fokus på, hvordan man kan inddrage læremidler i form af spil i bestræbelsen på at udvikle elevernes evne til at anvende deres samfundsfaglige viden i konkrete sammenhænge. Fokus i artiklen er at vise nye veje i aktiveringen af eleverne, og der er således vægt på relationerne mellem lærer, elev og indhold.

Introduktion til de enkelte artikler

Anders Hassing skriver om *Forlag, fag og læremidler*. Han tager udgangspunkt i lærebogens helt centrale nøglerolle i oversættelsen af videnskabsfaget til skolefaget, samtidig med at den skal forholde sig de politisk bestemte indholds krav, herunder eksamensformerne og eleverne som målgruppe. I denne komplicerede proces står de didaktiske overvejelser naturligvis i centrum og foregår i tæt samspil mellem forfattere og forlag. Artiklen indeholder også overvejelser om, hvordan lærebogen kan balancere hensynet til fast kernestof og aktualitet, ligesom der lægges op til en diskussion om forholdet mellem digitale og analoge læremidler.

Marie Bonde Olesen skriver i artiklen *Når lærere bruger læremidler* med udgangspunkt i en række interviews og undervisningsobservationer om erfaringerne med at bruge undervisningsportaler i samfundsfagsundervisningen i grundskolen. På denne baggrund rejses diskussionen om forholdet mellem digitale og analoge undervisningsmidler med særligt fokus på lærernes professionelle dømmekraft i relation til brug af forskellige undervisningsmaterialer.

Morten Bülow skriver om Virtuelle undervisningsmidler og viser med udgangspunkt i en konkret undersøgelse, hvordan underviserne kan samarbejde om udvikling af undervisningsmidler. Hensigten er at vise, hvordan samfundsfagslæreres professionelle identitet, faglige fællesskaber og epistemiske handlekraft vil kunne styrkes gennem samarbejde om udvikling af læremidler. Diskussionen sættes i relation til den generelle udvikling på undervisningsmiddelområdet, ikke mindst de muligheder og udfordringer, som bl.a. AI giver.

Henning Romme Lund diskuterer i sin artikel *Udfordringer og potentialer for AI i samfundsfagsundervisningen* brugen af AI (kunstig intelligens) i samfundsfagsundervisningen. Efter en redegørelse for, hvad AI er og kan bruges til, argumenteres der for, at det er nødvendigt at inddrage AI for at give eleverne en forståelse for faget, gøre dem parate til videregående uddannelser og gøre dem til myndige og kritiske demokratiske borgere. Der peges også på eksempler på, hvordan AI kan inddrages i forbindelse med undervisningen i kerneområderne økonomi, sociologi, politologi og international politik.

Alex Young Petersen har i sin artikel *Kunstig intelligens og elevernes digitale kompetencer* fokus på hvordan AI (kunstig intel-

ligens) og de store sprogmodeller (fx ChatGPT) følger sig til det i forvejen eksisterende repertoire af funktionelle undervisnings- og læremidler. Artiklen belyser både lærernes og elevernes brug af digitale redskaber og diskuterer, hvordan perspektiverne i brugen af disse kan styre elevernes læring, studiekompetence og almindelse.

Jonas Lieberkind tager i artiklen *Samfundsfaglige færdigheder, kritisk tænkning og deltagelse i det demokratiske samfund – eleven som et pædagogisk og politisk subjekt* udgangspunkt i den nyeste ICCS-undersøgelse (International Civic and Citizenship Education Study). På denne baggrund gives en karakteristik af elevernes samfundsfaglige forudsætninger, politiske engagement og mulighedsbetingelser for deres videre demokratiske dannelse. Den nyeste ICCS-undersøgelse (2023) viser en tankevækkende udvikling blandt ikke mindst danske elever i retning af, hvad der kaldes en særlig reserveret politisk og demokratisk attitude. Artiklen stiller derfor bl.a. det spørgsmål, hvordan undervisningen skal gribes an for at styrke det demokratiske og politiske engagement. Dermed er der også sat en vigtig dagsorden om valg af undervisnings- og læremidler.

Endelig demonstrerer *Jacob Andersen* i artiklen *Digitaliserede rollespil kan understøtte transformativ læring*, hvordan man kan tilrettelægge et digitalt spil om EU. Artikler diskuterer både de generelle muligheder og begrænsninger ved traditionelle rollespil og de særlige muligheder, der er ved at anvende det digitale rollespil om EU: Europe at work.